

"En zij waren onze burenen..."

Tentoonstelling over de deportatie van Joodse mannen, vrouwen en kinderen Riga 1941/1942

Over de tentoonstelling

זכור

Zachor: Erinnere Dich!

“Und sie waren unsere Nachbarn...”

Deportation jüdischer Männer, Frauen und Kinder nach Riga 1941/1942

Sonderausstellung mit Begleitprogramm

Inklusive des Ausstellungsprojekts:
Zwei Tage im Winter
von Dagmar Calais und Chris Steinbrecher

© Stadtarchiv Bielefeld

10.12.2024 -
27.01.2025
im LernWerk

Weitere Informationen,
Öffnungszeiten und das
Begleitprogramm finden
Sie hier:

De poster voor de tentoonstelling

Van **10 december** tot **27 januari** presenteert de stad Bocholt de tentoonstelling *"En zij waren onze burenen... - Deportatie van Joodse mannen, vrouwen en kinderen naar Riga 1941/1942"* in het LernWerk.

De tentoonstelling richt zich op de deportatie en het lot van Joodse burgers uit Bocholt die in 1941 naar het getto van Riga werden gedeporteerd. Er wordt onder andere aandacht besteed aan de gebeurtenissen in het getto van Riga, waar duizenden Letse joden het slachtoffer werden van massamoord.

Hier komt de tentoonstelling **"Zwei Tage im Winter - Zachor: erinnere dich!"** van het Bremer kunstenaarsduo Dagmar Calais en Chris Steinbrecher aan bod, die ook deel uitmaakt van het tentoonstellingsprogramma. Het toont de gevolgen van de nationaalsocialistische uitroeiingspolitiek voor de Joodse bevolking in Letland en de Joodse inwoners van Bocholt.

Opening in de nieuwe kunstenaarsbijlage van het LernWerk

Deze tentoonstelling is de eerste in de nieuwe kunstenaarsbijlage van de LernWerk en wordt gefinancierd door het "Heimat-Fonds" van het Ministerie van Regionale Identiteit, Gemeenschappen en Plaatselijk Bestuur, Bouwen en Digitalisering van de deelstaat Noordrijn-Westfalen en de Volksbank Bocholt eG.

De stad Bocholt realiseert de tentoonstelling in samenwerking met de Bocholter Kunst- und Kulturgemeinschaft e.V., het Stadttheater Bocholt e.V., de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge en Europe Direct Bocholt.

Toegang tot de tentoonstelling en deelname aan rondleidingen zijn gratis.

Wanneer is de tentoonstelling te zien?

De tentoonstelling is te bezoeken op de volgende dagen

- Vrijdag, 13 december 2024
- Zaterdag, 14 december 2024
- Zondag, 15 december 2024
- Vrijdag, 20 december 2024
- Zaterdag, 21 december 2024
- Vrijdag, 27 december 2024
- Zaterdag, 28 december 2024
- Zondag, 29 december 2024
- Vrijdag, 3 januari 2025
- Zaterdag, 4 januari 2025
- Zondag, 5 januari 2025
- Vrijdag, 10 januari 2025
- Zaterdag, 11 januari 2025

- Zondag, 11 januari 2025
- Zondag, 5 januari 2025
- Zondag, 10 januari 2025
- Zondag, 11 januari 2025
- Zondag, 5 januari 2025
- Vrijdag, 10 januari 2025
- Zaterdag, 11 januari 2025
- Zondag, 12 januari 2025
- Vrijdag, 17 januari 2025
- Zaterdag, 18 januari 2025
- Zondag, 19 januari 2025
- Vrijdag, 24 januari 2025
- Zaterdag, 25 januari 2025
- Zondag, 26 januari 2025

De tentoonstelling is op deze dagen geopend van 11.00 tot 17.00 uur.

Joods leven in Bocholt

© Stadtarchiv Bocholt

Zicht op de winkel van de familie Löwenstein in de Osterstraße.

De vroegste vermelding van joods leven in Bocholt dateert uit 1562, toen een joodse student medicijnen het recht kreeg om in Bocholt te wonen.

In 1852 werd het synagogedistrict Bocholt opgericht, dat naast de hoofdgemeente van Bocholt ook de joden uit Anholt, Dingden, Liedern, Rhede en Werth omvatte. Een jaar later werden 21 joodse gezinnen in Bocholt geregistreerd.

In 1932 waren er in Bocholt 12 fabrikanten, 35 kooplieden en 17 ambachtlieden, waaronder 7 slaggers, van joodse afkomst. Het economische belang van de joodse fabriekseigenaren voor de economische macht van de stad Bocholt blijkt uit een formulering van het stadsbestuur in een brief van 17 januari 1931 aan de districtsvoorzitter van Münster over de voortzetting van de Israëlitische school. In de brief wordt erop gewezen dat de belastinginkomsten van de stad zeer hoog zijn, vooral door de bloeiende bedrijven van joden. De school moet daarom blijven bestaan.

Josef Niebur,

Boek van Herinnering. Joden in Bocholt.

1937 - 1945, Bocholt 2013, p. 61.

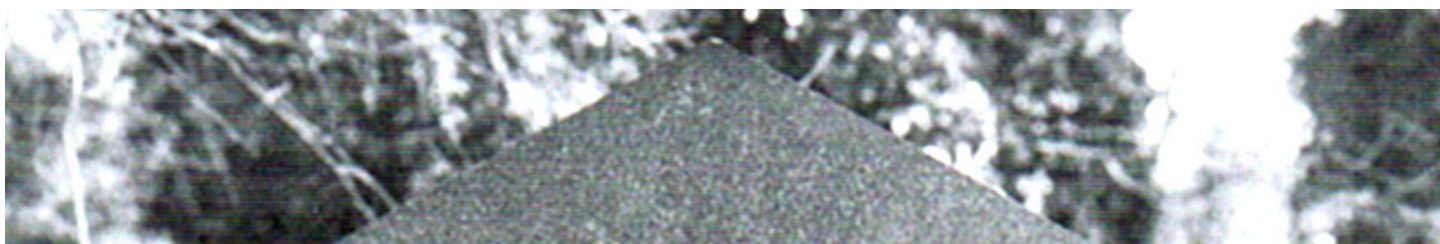
Het enige bewaard gebleven aanzicht van de synagoge van Bocholt, stadsarchief Bocholt, aanzicht vanaf de huidige Ravardistraße in de richting van Europaplatz.

In 1932 behoorden ongeveer 220 mensen tot de joodse gemeenschap in Bocholt. Daarmee was het na Münster de grootste gemeenschap in het Münsterland en vertegenwoordigde iets minder dan 1 procent van de bevolking van Bocholt. Ondanks hun relatief kleine aantal in verhouding tot de totale bevolking, speelden joden ook een beslissende rol in de vormgeving van het sociale leven in Bocholt.

Ze waren politiek actief, richtten verenigingen op, vestigden zich als arts of handelaar, richtten bedrijven op en bouwden hun eigen synagoge, Israëlitische school en begraafplaats in de stad. Natuurlijk vochten ook joodse leden van de gemeenschap van Bocholt tijdens de Eerste Wereldoorlog voor het Duitse Rijk.

De situatie na de Eerste Wereldoorlog

Stadt Bocholt - Der Bürgermeister

Kaiser-Wilhelm-Straße 52-58, 46395 Bocholt

www.bocholt.de

Instagram: @stadt.bocholt | Facebook: fb.com/stadt.bocholt

In 1964 werd een gedenksteen voor de gevallen opgericht op de Israëlitische begraafplaats aan de Vardingholterstraße.

Aan het einde van de Eerste Wereldoorlog leed de Joodse gemeenschap in Bocholt onder haar leden in totaal elf verliezen.

Gottfried Albersheim, Erich Braunschweig, Fritz Gompertz, Paul Hochheimer, Paul Löwenstein, Julius Metzger, Dr. Erich Rosenberg, Otto Rosenberg, Gustav en Siegfried Sander uit Werth en Walter Wolff.

Met de afkondiging van de Weimar Grondwet in 1919 gaf artikel 136 Joden volledige gelijkheid met de rest van de bevolking. Alle staatsambten en burgerrechten waren voortaan onbeperkt voor hen beschikbaar.

Bij de eerste vrije, geheime en gelijke gemeenteraadsverkiezingen op 3 maart 1919 werd Emil Cohen gekozen in de gemeenteraad van Bocholt. Jeanette Wolff, Emil Cohen en Richard Friede stelden zich kandidaat voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1924. Zij behoorden tot de Israëlitische gemeenschap van Bocholt.

Achteraf gezien worden de jaren van 1924 tot de Grote Depressie van 1929 beschouwd als de "gouden jaren" van de Weimar Republiek. In deze omgeving kon het Jodendom ook politiek, cultureel en religieus bloeien. Verschillende verenigingen zoals de 'Vereniging voor Joodse Geschiedenis en Literatuur', de reizende vereniging 'Kameraden' en de 'Reichsbund jüdischer Frontsoldaten' werden opgericht in de nasleep van de wereldoorlog. De lokale groep in Bocholt, geleid door Bertold Löwenstein, begon zijn werk voor 1922.

© Stadtarchiv Dinslaken

© Maik Haines

Antisemitisme in de Republiek

Hoezeer Joden na het einde van de Eerste Wereldoorlog ook streefden naar volledige wettelijke en sociale erkenning en gelijke rechten, antisemitische tendensen zijn nooit helemaal verdwenen. Er waren

herhaaldelijk aanvallen op Joden in de Republiek.

De antisemitische activiteiten werden gekanaliseerd door "patriottische" politici die geen belang hadden bij de democratische hervormingen van de pas opgerichte republiek. Ze hadden eerder een aantal van hun privileges verloren en waren nu vastbesloten om tegen de republiek en de democratie te vechten. Ze hadden veel middelen tot hun beschikking, waaronder het gebruik en de verspreiding van antisemitische vooroordelen. In 1919 werd bijvoorbeeld de Deutschvölkischer Schutz- und Trutzbund opgericht, de grootste van ongeveer 100 Duitse en etnische kringen.

" Hun propaganda gaf de Joden de schuld van de Duitse nederlaag in de Eerste Wereldoorlog en de eisen van het Verdrag van Versailles. Hun propagandisten beriepen zich op een vermeende "Joodse wereldsamenzwering", die bewezen moest worden met de "Protocollen van de Ouderen van Zion". Dit pamflet, dat in het Duits werd vertaald en in 100.000 exemplaren werd verspreid, was een vervalsing door de Tsaristische Russische geheime dienst. Volgens dit pamflet zouden Joodse wijzen de wereldheerschappij door de Joden hebben gepland."

Prof. em. Dr. Arno Herzig

Informatie over politieke vorming, Joods leven in Duitsland, 2012, uitgave 307.

Om het welig tierende antisemitisme tegen te gaan en de verspreiding van de "Circles" tegen te gaan, werd in 1922/23 een wet ter bescherming van de republiek aangenomen. Partijen zoals de DNVP (Duitse Nationale Volkspartij) gebruikten echter onder andere anti-joodse propaganda voor hun partijprogramma's. Antisemitisme was ook een vruchtbare voedingsbodem voor de oprichting van de NSDAP (Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij) in 1920.

Op 7 december 1922 waarschuwde de BBV zelfs voor de "faloze profeet

Dr [sic.] Hitler, de leider van de Nationaal Socialisten, onder de kop "Het Duitse Fascisme".

Uittreksel uit: Hans-Walter Schmuhl, Bocholt in de 20e eeuw, p. 95.

Bij de Rijksdagverkiezingen van 1924 kreeg de NSDAP 0,3% van de stemmen in Bocholt en in 1928 slechts 0,2 procentpunt. De NSDAP speelde dus nog geen grote rol in Bocholt in de jaren 1920.

Maar dit veranderde met de wereldwijde economische crisis vanaf 1929...

1929 tot 1933

Tegen het einde van de jaren 1920 leidde de wereldwijde economische crisis tot massale werkloosheid. Grote delen van de bevolking raakten hierdoor in armoede. Teleurgesteld in de democratische regering van de Weimarrepubliek wendden zij zich tot andere partijen. Vooral de NSDAP wist in deze periode op grote schaal nieuwe groepen kiezers aan te spreken, onder andere in Bocholt.

"Bij de oprichting [van de lokale NSDAP-groep] waren Bocholtse fabrikseigenaren betrokken die hun fabrieken moesten sluiten als gevolg van de wereldwijde economische crisis, zelfstandigen, ambtenaren en werknemers."

Citatie: Herinneringsboek, p. 64: Privé-eigendom Josef Niebur. Afschrift van een gesprek met Kurt

Nussbaum

op 30 april 1985 in Bocholt.

Op 22 juni 1930 kwamen SA-leden en andere nationaalsocialisten van de Gau Emscher-Lippe voor het eerst naar Bocholt voor een "reclamedag". Dit ging gepaard met felle tegendemonstraties van de

bevolking van Bocholt. Onder de demonstranten was Salomon Seif, een religieuze functionaris van de Joodse gemeenschap in Bocholt.

De politieautoriteiten in Bocholt stelden vast dat verzoeker [Salomon Seif] tegen de nationaalsocialisten was. Tijdens de grote NSDAP-mars in de zomer van 1930 was verzoeker een van de grootste opruiers. Hij zwaaide met zijn stok voor de nationaalsocialisten en spuugde ook voor hen. Dit gedrag [sic] maakte hem later impopulair bij de nationaalsocialistische bevolking van Bocholt. Seif werd er ook van verdacht verdraaide foto's en reportages van kanselier Hitler uit in Nederland gepubliceerde kranten in Bocholt te laten circuleren.

Stadsarchief Bocholt, kranten Slg, Bocholter Volksblatt,

23 juni 1933, propagandamars: blad 3, besluit van het determinatiecomité in Gelsenkirchen van 7

december 1933.

Amper twee jaar na deze "advertentiedag" was de NSDAP stevig gevestigd in Bocholt. Vanaf 1932 maakte de lokale groep in Bocholt haar bestaan herhaaldelijk bekend met advertenties voor verkiezingscampagnes. En met succes: bij de Rijksdagverkiezingen van 1932 behaalde de NSDAP al 9,8%.

Maar ondanks het steeds grotere aandeel in de stemmen had de NSDAP het moeilijk in Bocholt. Volgens historicus Hans-Walter Schmuhl zouden de nationaalsocialisten niet in staat zijn geweest om de macht in de stad te grijpen als de ommekeer op rijksniveau niet de weg had vrijgemaakt voor de opheffing van het lokale zelfbestuur.

Eerste boycot van Joodse winkels

Adolf Hitler werd op 30 januari 1933 tot Rijkskanselier benoemd. Met hem en de NSDAP waren nu politici aan de macht gekomen wiens partijprogramma duidelijk gebaseerd was op antisemitisme. Slechts drie dagen na zijn benoeming, op 1 februari 1933, liet Hitler de Rijksdag ontbinden, waarmee hij het einde van de Weimarrepubliek inluidde. Na slechts een paar weken was de democratie veranderd in een dictatuur.

Deze dictatuur veranderde ook het sociale klimaat. Anti-Joodse politiek werd openlijk gecommuniceerd en beoefend.

"De nazi's marcheerden door de Königstraße, langs onze flat en zongen antisemitische liederen. De ramen van onze winkel werden besmeurd met teer, met de woorden 'Jood - Joodse winkel'. Nazi's stonden in een rij voor de winkel, namen foto's en verhinderden dat klanten de winkel binnenkwamen. [...]"

Stad Bocholt. Afdeling Centraal Beheer - Interne Diensten - Map: Joodse medeburgers. Harry Meier,

Baltimore/USA, 26 november 1997, Mijn herinneringen aan Bocholt.

© Stadtarchiv Bocholt

Zicht op de Osterstraße in de richting van het marktplein

Het duurde dan ook niet lang voordat de eerste maatregelen tegen de Joodse cultuur en Joodse medeburgers werden doorgevoerd. Al op 1 april 1933 werd opgeroepen tot de eerste bedrijfsboycot onder het motto "Koop niet van Joden". Daarvoor hadden Duitse dagbladen beweerd dat Joden verantwoordelijk waren voor de boycot van Duitse goederen in het buitenland. Ook het Bocholter Volksblatt verspreidde het verhaal en in Bocholt braken de eerste rellen uit.

De propaganda van de NSDAP had ook snel effect in Bocholt. Nationaalsocialistische groepen zoals de NS-Volkswohlfahrt, de NS-Frauenschaft of de NS-HAGO (organisatie voor ambachtslieden en handelaars) werden opgericht en vestigden zich in de stad.

Tegelijkertijd werd het zichtbare Joodse leven steeds meer onderdrukt. Zo mocht de Israëlitische school in 1934 voor de laatste keer deelnemen aan de traditionele processie op Sint-Maarten, georganiseerd door de Verein für Heimatpflege Bocholt e.V.. Steeds grotere delen van de bevolking veranderden de manier waarop ze hun Joodse buren behandelden en bekeken.

"De familie Seif had een groot gezin. Op een dag kwam er een gezin met kleine kinderen op bezoek. Toen de kinderen buiten speelden, gooide een jongen uit Bocholt stenen naar hen en schreeuwde hen na: Daar zit een jodenjong met zijn kromme beentjes te wiebelen! De jongens uit Bocholt vonden dat heel normaal. Toen ik het aan mijn moeder vertelde, was ze erg geschokt."

Privébezit van Josef Niebur. Hij interviewde mevrouw K.,

* 1926, woonde op Rosenstiege tot 1942

1933 tot 1935

"In het nazi-tijdperk groetten buren en hun kinderen, met wie we waren opgegroeid, ons van de ene op de andere dag niet meer. Kennissen verdwenen plotseling in deuropeningen of draaiden zich om zodat ze ons niet hoefden te groeten. Dat deed veel pijn."

Stadtarchiv Bocholt, Slg-Zeitung, Zeno-Zeitung - Volksblatt für Bocholt und den Kreis Borken van 9 januari 1935. Wij bouwen het nieuwe Duitsland. Transcript van een gesprek met Max Lorch

(Buenos Aires/Argentinië) 1914 - 2002, tijdens een bezoek aan Bocholt op 29 juli 1991.

Politiek gezien benoemde de NSDAP Emil Irrgang op 2 januari 1935 tot de eerste nationaalsocialistische burgemeester van Bocholt. Irrgang was een fervent aanhanger van de nazi-ideologie en probeerde in hetzelfde jaar Oostenrijkse SA-troepen te stationeren. Het zogenaamde Oostenrijkse Legioen was in 1925 het land uitgezet na een mislukte coupoging. Onder Irrgang kreeg de Geheime Staatspolizei ook een kantoor in de stad Bocholt.

Als gevolg van de aanwezigheid van het Oostenrijkse Legioen werden de verbanning en de intimidatie in het openbaar geïntensiveerd.

Emil Irrgang

"Ik voel me als een politieke soldaat van de Führer, die niets anders te doen heeft dan te vechten voor de idee van het nationaalsocialisme, die het nationaalsocialisme aan jullie voorstelt en het tot zijn volledige realisatie brengt in het lokale bestuur."

Stadsarchief Bocholt, kranten Slg: Zeno-Zeitung van 3 januari 1935

© Stadtarchiv Bocholt

© Stadtarchiv Bocholt

Ik herinner me hoe mevrouw Fehler [...] vaak een 'Joods varken' werd genoemd door Oostenrijkse SA-mannen als ze boodschappen deed in Löwenstein. Dit gebeurde meestal op zaterdagmiddag, want dan kwamen de Oostenrijkse SA-mannen van het kamp Stadtwald de stad binnen met het spandoek 'Wie van een Jood koopt, is een landverrader' op hun wagen en dan was er altijd 'iets aan de hand', d.w.z. de 'Oostenrijkers' vielen mensen lastig.

Privé-eigendom Josef Niebur. Transcript van gesprekken

op 10 augustus/1 december 1994 met Klara Lehmbrock

(1923 - 2010), uitgevoerd door Josef Niebur en Werner Sundermann.

1935 tot 1938

In januari 1935 riep NSDAP districtsleider Heinrich Pfeffer in het Bocholter Volksblatt op tot een boycot van Joodse winkels en warenhuizen:

[...] Natuurlijk zijn we antisemieten, en toch wonen er nog zoveel Joden in Duitsland. We zijn niet tegen de Joden omdat hij een Jood is, maar we zijn ertegen dat een Jood politiechef wordt, dat Joden minister worden.

Als de Führer besluit dat de strijd op deze manier gevoerd moet worden, dan moeten we onze mond houden. Het is hetzelfde met de [Joodse] warenhuizen. Wij zijn vijanden van de warenhuizen en de strijd tegen hen zal onvermijdelijk doorgaan. [...] Iedereen moet zich dat realiseren: Als je een warenhuis binnengaat, verraad je je landgenoten, de middenklasse, die hard moeten vechten voor hun centen."

NSDAP districtsleider Heinrich Pfeffer, Wir bauen das neue Deutschland, In: Stadtarchiv Bocholt,

Sig. Kranten, Zeno-Zeitung - Volksblatt voor Bocholt en het district Borken.

Volksblatt voor Bocholt en het district Borken vanaf 9 januari 1935

Die Nürnberger Gesetze

Deutschblütiger	Mischling 2. Grades	Mischling 1. Grades	Jude	Jude
<p>Großeltern</p> <p>Eltern</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden deutschblütig</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder gelten als deutschblütig</p> <p>Ehe nur mit Genehmigung zugelassen</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe verboten</p>	<p>Großeltern</p> <p>Eltern</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder gelten als deutschblütig</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe nur mit Genehmigung zugelassen</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe verboten</p>	<p>Großeltern</p> <p>Eltern</p> <p>Ehe nur mit Genehmigung zugelassen</p> <p>Ehe nur mit Genehmigung zugelassen</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Mischlinge</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p>	<p>Großeltern</p> <p>Eltern</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p>	<p>Großeltern</p> <p>Eltern</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe verboten</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p> <p>Ehe gestattet</p> <p>Kinder werden Juden</p>

Zeichenerklärung

Deutschblütiger: gehört der deutschen Rasse an, hat germanisches Blut, kann Reichsbürger werden.

Mischling 2. Grades: gehört nur der deutschen Rasse an, kann Reichsbürger werden.

Mischling 1. Grades: gehört nur der deutschen Rasse an, kann Reichsbürger werden.

Jude: gehört der jüdischen Rasse an, hat germanisches Blut, kann nicht Reichsbürger werden.

Sonderfälle bei Mischlingen 1. Grades

Mischling gilt als Jude, wenn er der jüdischen Religionsangehörigkeit angehört.

Mischling gilt als Jude, wenn er mit einem Juden verheiratet ist.

Kinder werden Juden.

wie oben

Mischling, der aus verbotenem außerehelichen Verkehr mit einem Juden stammt und der nach dem 31. Juli 1936 außerehelich geboren wird, gilt als Jude.

Mischling, der aus einer Ehe mit einem Juden stammt, die nach dem 17. 9. 1935 geschlossen ist, gilt als Jude, bei bereits bestehenden Ehen bleibt er Mischling.

Reichsbürgergesetz vom 15. 9. 1935

1. Verordnung vom 14. 11. 1935

Das Reichsbürgerrecht ist in jedem einzelnen Satz von der Erhebung abhängig.

Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre vom 15. 9. 1935

1. Verordnung vom 14. 11. 1935

Bestehende Ehen bleiben unberührt.

Entworfen: Adolf Hitler
 TAFEL 387
 Reichsgesetzblatt I Nr. 20 vom 14. 9. 1935 S. 123 vom 14. 9. 1935
 Copyright by Reichsgesetzblatt für das Deutsche Reich

De ontrecting en uitsluiting van Joden culmineerde op 15 september 1935 in de zogenaamde "Rassenwetten van Neurenberg". Binnen de wetten werden drie afzonderlijke kwesties geregeld en in de wet vastgelegd. Het "Reichsbürgergesetz" verdeelde de Duitse bevolking in "Staatsbürger" en "Reichsbürger". Vanaf dat moment waren Joden "burgers" zonder politieke rechten. Alleen "Reichsbürger" met "Duits of verwant bloed" hadden zulke rechten.

De "*Wet ter Bescherming van Duits Bloed en Duitse Eer*" regelde of criminaliseerde relaties tussen Joodse en niet-Joodse Duitsers. Een overvloed aan groteske wetten en verordeningen maakte het voor de Joodse bevolking onmogelijk om deel te nemen aan de maatschappij.

De novemberpogrom van 1938

Joden beleefden een hoogtepunt van antisemitisch geweld in november 1938, toen de 17-jarige Jood Herschel Grynszpan Ernst von Rath, secretaris van de Duitse ambassade in Parijs, vermoordde in wat nu bekend staat als de Novemberpogrom. Woedend over de deportatie van zijn ouders naar de Duits-Poolse grens, samen met 17.000 andere Poolse Joden, drong Grynszpan de Duitse ambassade in Parijs binnen en verwondde von Rath ernstig.

Het nieuws over de moord verspreidde zich als een lopend vuurtje door het Duitse Rijk en werd onmiddellijk gebruikt voor een landelijke lastercampagne tegen Joden.

Koppen van de Zeno krant

(Bovenregionaal katern van het Bocholter Volksblatt) tussen 7 november 1938 en 9 november 1938

"Joodse moordenaar in de Duitse ambassade in Parijs..."

Laffe moordaanslag - werktuig van het wereldjodendom "

"De nieuwe provocatie van het wereldjodendom"

"De laffe moordaanslag van de joodse moordenaar [...]."

Aangespoord en aangezet door de propaganda, werden de eerste pogroms uitgevoerd door de SA en SS in de nacht van 8 november 1938 als een "vergeldingsmaatregel". Nadat von Rath uiteindelijk op 9 november 1938 aan zijn verwondingen bezweek, gebruikte Reichspropaganda-minister Goebbels zijn

dood in een landelijke tirade tegen het Jodendom. Met deze toespraak gaf hij officieel het startsein voor de landelijke aanval op de Joodse bevolking.

Stadt Bocholt - Der Bürgermeister

Kaiser-Wilhelm-Straße 52-58, 46395 Bocholt

www.bocholt.de

Instagram: @stadt.bocholt | Facebook: fb.com/stadt.bocholt

© Stadtarchiv Bocholt

August Vallée

In Bocholt doofde de Hitlerjeugd vanaf 21.00 uur de straatlantaarns op bevel van de plaatselijke NSDAP-groep. Rond 22.30 uur marcheerden nationaalsocialisten vervolgens in verschillende groepen door het stadscentrum, vernielden Joodse winkels, drongen met geweld Joodse privéwoningen binnen en vernielden de synagoge.

Slechts weinig mensen stonden die nacht op om hun burens te beschermen. Eén van hen was de aannemer August Vallée, die die nacht voorkwam dat SA- en SS-ers het huis van Edith Zythnik en haar gezin in de Königstraße 9 binnenkwamen.

Een verslag van een getuige uit die tijd luidt: *"Kort voor middernacht hoorden we een groep wilde en dronken mannen voor het huis en een paar seconden later rammelden de ruiten. Onmiddellijk daarna werd de voordeur opengebroken en drong de bruine menigte de flat binnen. Ze gingen meteen tekeer en gooiden al het serviesgoed op de vloer, die vervolgens werd bedekt met gebroken glas. De tapijten werden kapotgesneden. - We waren doodsbang..."*

"De ochtend na de zogenaamde Reichskristallnacht fietste ik kort na 7.00 uur van huis naar mijn stage in Rhede. Bij het knooppunt Westend kwam ik bij Villa Liebreich. De voordeur stond open en er waren verschillende mensen in de villa. In de gang lag een kostbare Chinese vaas op de grond. Een muurschildering was meerdere keren met messen opengesneden. Ik ging niet verder de villa in. Omdat ik daar had gehoord dat alle Joodse huizen 's nachts waren gesloopt, reed ik vervolgens naar de synagoge. Toen ik bij de synagoge aankwam, stond de buitendeur

open. De ramen waren ingegooid. De synagoge zag er verlaten uit: Er lagen stenen op de vloer. De banken waren vernield, de gebedenboeken waren op de grond gegooid en sommige waren verscheurd. Het gordijn voor het Torah heiligdom was gescheurd en lag op de grond, net als de Torah rollen. De trap naar de vrouwensynagoge was losgemaakt. Ik reed van de Nobelstraße naar Südwall en kwam bij Villa Friede, tegenover het huidige centrum voor volwassenenonderwijs. Het dak was vernield, stoelpoten staken uit. Ook hier kwam ik ongehinderd het huis binnen en ging de kelder in. De meeste potten met geconserveerd fruit waren van de planken gegooid en vernietigd. Ik dacht bij mezelf: 'Wat hier gebeurd is, is niet goed.'

Afschrift van een interview met de heer D. (* 1922), Bocholt, op 8 juni 1993, afgenomen door Josef

Niebur en Werner Sundermann, In: Buch der Erinnerung, p. 99.

1939 tot 1941

De novemberpogrom van 1938 markeerde het begin van een nieuwe fase in de nazi-vervolging van Joden. Op zijn laatst waren antisemitisme en racisme, inclusief moord, nu officieel staatspolitiek geworden. Vanuit het perspectief van vandaag wordt de nacht van 9 november 1938 daarom ook gezien als het beginpunt van de grootste genocide in de geschiedenis.

De Joodse bevolking moest zelf opdraaien voor de schade die de pogromnacht had aangericht. De zogenaamde "Joodse eigendomsheffing" werd door de nazi-heersers vastgesteld op één miljard Reichsmark. Bovendien werden Joden vanaf 9 november 1938 onderworpen aan steeds meer openbare beperkingen door middel van wetten en dwangmaatregelen. Tegen het einde van de naziheerschappij zouden bijna 2.000 wetten van kracht worden die het Joodse leven beperkten.

Het officiële doel van de politieke agenda was de volledige arisering van Joods bezit en de volledige publieke uitsluiting van Joden uit het sociale en politieke leven.

Aan het eind van de jaren 1930 besloten steeds meer Joden hun thuisland te ontvluchten. Alleen al in 1938 verlieten 60 Bocholters van Joodse geloofsovertuiging de stad. 29 van hen vluchtten alleen al tussen de nacht van de pogrom en het einde van het jaar.

Degenen die bleven hadden daar verschillende redenen voor: Na verloop van tijd werd het vooral voor volwassenen steeds moeilijker om alle benodigde documenten en reispapieren te verkrijgen, omdat veel landen migratie aan banden legden. Na jaren van rechteloosheid beschikten veel gezinnen niet over de nodige financiële middelen om het land te verlaten. Sommige mensen weigerden echter gewoon hun huis, geboorteplaats of familie te verlaten. Ze hoopten wanhopig op een einde aan het schrikbewind.

Maar dit langverwachte einde kwam er nooit. In plaats daarvan werden nu alle politieke voorzorgsmaatregelen genomen die zouden leiden tot de zogenaamde "Final Solution to the Jewish Question" in de zin van de moord op de Europese Joden in de Duitse invloedssfeer.

Oprichting van de Joodse Huizen

© Stadtarchiv Bocholt

Joodse huizen

Met de invoering van de " wet op huurcontracten voor Joden op 30 april 1939" waren Joden grotendeels onbeschermd tegen uitzettingen. Als gevolg hiervan werden in Bocholt de eerste zogenaamde Jodenhuizen opgericht. De gedwongen verhuizing van alle Joden naar "Jodenhuizen" betekende dat ze nu volledig geïsoleerd waren van de rest van de bevolking, verwijderd uit hun traditionele wijken en beroofd van hun huizen. Hun huizen werden vervolgens beschikbaar gesteld aan "Arische" gezinnen.

"Volgens mijn herinnering moesten de Joden die nog in Bocholt woonden in 1939 of 1940 verhuizen naar Stiftstraße 32, drie huizen lager dan het huis van mijn ouders. In totaal zaten er 10 tot 12 mensen in dit grote huis met twee verdiepingen. [Zodra de Joden naar het huis in Stiftstraße 32 verhuisden, kreeg mijn vader Carl Becks een schriftelijke opdracht van het stadsbestuur van Bocholt om de Joden die nog in de stad woonden te voorzien van de meest elementaire levensmiddelen.

Hij mocht de Joden alleen rantsoenen verkopen die aanzienlijk kleiner waren dan die van de rest van de bevolking. De Joden werden uitgesloten van de verkoop van speciale rantsoenen, tabaksproducten, koffie en alcohol. Toch kregen ze deze ook van mijn vader. De Joden kwamen 's avonds of 's nachts over het veld naar hem toe, bijvoorbeeld de heer Hochheimer kreeg sigaretten. Ze mochten alleen op bepaalde tijden bij ons kopen - dagelijks van 13.00 tot 14.00 uur en van 17.00 tot 18.00 uur. Andere klanten mochten op die tijden niet in de winkel komen. [...]"

Privé eigendom Josef Niebur. Transcript van een interview met mevrouw Inge Becks (* 1926), Bocholt, op 10 december 1993, afgenomen door Werner Sundermann en Josef Niebur.

"Joodse huizen" als uitgangspunt voor deportaties

Naast de verdrijving van Joden uit hun traditionele wijken speelden ook controle en toezicht een belangrijke rol bij de oprichting van de "Jodenhuizen". Het louter concentreren van Joden en het daarmee gepaard gaande lastigvallen van Joden was echter niet langer genoeg voor de nazi-heersers. In plaats daarvan streefden ze naar de volledige "verwijdering" van alle Europese Joden uit de Duitse invloedssfeer.

Daartoe werden na het begin van de Tweede Wereldoorlog en de daarmee gepaard gaande uitbreiding van de Duitse invloedssfeer, vooral in Oost-Europa, werk- en concentratiekampen en getto's opgericht. Zowel de kampen als de getto's waren complete van de buitenwereld afgesloten gebieden waar Joden onder onmenselijke omstandigheden werden uitgebuit, misbruikt en vermoord.

De deportaties naar het getto van Riga waren een volgende stap naar een onzekere toekomst voor de getroffen. Angst en onzekerheid vergezelden de slachtoffers. In oktober 1941 reden de eerste treinen vanuit het Duitse Rijk naar de getto's en vernietigingskampen in Oost-Europa. Daarvoor werden de mensen geconcentreerd op centrale verzamelpunten. In Bocholt vertrokken de bussen en vrachtwagens vroeg in de ochtend van 10 december 1941 om 26 Joden met geweld op te halen.

Ik reed door Niederbruch, zoals ik bijna elke ochtend doe. Op deze koude decemberochtend viel mijn oog meteen op een groep mannen die voor het huis van de familie Metzger stonden. De mannen hadden een insigne op hun arm. Toen ik dichterbij kwam, zag ik dat ze Metzgers uit het huis aan het halen waren.

De Metzgers werden geslagen; de vrouwen huilden. Er was angst op de gezichten van de Joden, ze verzetten zich. Maar de mannen schreeuwden naar hen. [De Joden moesten de bus in.]

Privé-eigendom Josef Niebur. Transcript van een interview met Luzia

Sundermann (née Branse, 1901-1993), Bocholt, afgenomen door haar zoon Werner Sundermann en Josef Niebur op 2 december 1987.

"Op een dag - het kan in december 1941 zijn geweest - toen ik klanten bediende, zag ik een grote groep mensen in slechte kleding aan de overkant van de straat voorbij lopen, allemaal met koffers.

De groep liep om het politiegebouw heen de Königsmühlenweg op. Even later zag ik van daaruit een bus en een vrachtwagen met een open laadruimte naar rechts rijden, in de richting van Rhede.

De mensen die ik net had gezien waren duidelijk in de bus gestapt. [...]"

Afschrift van een interview met Ernst (* 1921) en Gertrud (* 1919) Deutmeyer, Rhede, op 9 december 1989, afgenomen door Josef Niebur en Werner Sundermann.

Fragment uit de stadskroniek van 10 december 1941

© Stadtarchiv Münster, Fotosammlung Slg-FS-47, Nr. 26402

" Op bevel van de Geheime Staatspolitie werden 26 Joden* gedeporteerd van Bocholt naar Riga.

De deportatie vond plaats op [...] dag, 's ochtends, met een bus die ter beschikking was gesteld door de politieadministratie in Bocholt. De bagage werd op de aanhanger van een vrachtwagen naar Münster vervoerd. De kosten werden gedragen door de Geheime Marechaussee.

Waardepapieren, vreemde valuta, spaarbankboekjes etc., kostbaarheden van welke aard dan ook (goud, zilver, platina, met uitzondering van trouwringen) mochten niet worden meegenomen. De gedeporteerde Joden moesten ook gereedschap (schoppen, schoffels, weegschalen, etc.) meenemen. De meeste Joden namen deze gereedschappen mee.

Fietsen, verrekijkers, schrijfmachines, camera's, etc., waarover de Staatspolitie zich het beschikkingsrecht had voorbehouden, werden voorlopig in beslag genomen op het plaatselijke politiebureau. Tussen 7.00 en ongeveer 8.30 uur reed de bus van de plaatselijke politie naar de huizen waar de Joden woonden."

* Oorspronkelijk zouden 27 Joden uit Bocholt op 10 december 1941 gedeporteerd worden naar Münster. Amalie Markus probeerde zich echter op 9 december 1941 van het leven te beroven door azijnessence te drinken met het oog op de aangekondigde deportatie. Ze stierf als gevolg van haar zelfmoordpoging op 16 december 1941 in het Rheder ziekenhuis.

Wir fördern, was Menschen verbindet.

Ministerium für Heimat, Kommunales, Bau und Digitalisierung des Landes Nordrhein-Westfalen

© Bezirksregierung Münster

Details van het evenement

Locatie

 LernWerk
Industriestraße 1
46395 Bocholt

Organisator:

 [Stadt Bocholt - FB Kultur u. Bildung](#)
Industriestraße 1
46395 Bocholt

